

Protoiereul Serghie Cetverikov

Paisie,
starețul mănăstirii
Neamțului

Viața, învățătura și influența lui
asupra Bisericii Ortodoxe

Traducere de
episcopul Nicodim, starețul mănăstirii Neamțului

Ediție îngrijită, studiu introductiv
de Nina NEGRU

CUPRINS

<i>Renaștere filocalică în zorii modernității: fascinația modelului monastic paisian</i> (Nina Negru)	5
<i>Notă asupra ediției</i> (N. N.)	33

Paisie, starețul mănăstirii Neamțului.

Viața, învățătura și influența lui asupra Bisericii Ortodoxe	35
În loc de <i>Precuvântare</i> din partea Editurii	36
<i>Precuvântarea</i> Autorului	38
Literatura despre starețul Paisie	40

PARTEA I

Viața lui Paisie în familie și în școală (1722–1739)

Capitolul I. Patria natală a starețului Paisie	46
Capitolul II. Originea starețului Paisie. Anii copilăriei în sânul familiei. Intrarea în Academia din Kiev. Felul de trai în Academie	50
Capitolul III. Viața lui Petru Velicikovski în Academia din Kiev. Atracția mereu crescândă spre monahism. Încercarea neizbită de a intra în schitul Kitaev. Explicațiile cu prefectul Academiei. Ultima întrevedere cu mama sa. Fuga de lume	60

Capitolul I. Începutul peregrinației. Sosirea la Cernigov. Viețuirea în mănăstirea Liubeci. Cea dintâi ispită. Fuga în Ucraina din dreapta Niprului	68
Capitolul II. Peregrinarea prin Ucraina din dreapta Niprului. Cernobâl. Rjiștev. Povestea despre torturarea unui învățător ortodox de către uniați. Pustnicul Isihie. Petrecerea în mănăstirea Medvedovsk. Petru e făcut rasofor. Strămtorările din partea uniaților. Plecarea la Lavra Pecerska	76
Capitolul III. Petrecerea lui Platon în Lavra Pecerska din Kiev. Istorisirea despre cele petrecute cu mama lui Platon după plecarea fiului din Poltava. Asceții renumiți din Lavră. Prezicerea unuia dintre ei despre plecarea lui Platon din Lavră. Împlinirea neașteptată a acestei preziceri	85
Capitolul IV. Fuga din Lavra Pecerska peste hotar. Întâlniri și piedici neașteptate în cale. Platon în mănăstirea Motroninski. Întâlnirea cu ieroschimonahul Mihail. Platon pleacă în Moldova	91
Capitolul V. Monahismul moldovenesc în veacul al XVIII-lea. Viețuirea lui Platon în Trăisteni. Neizbânda în ascultarea de bucătar. Întâlnirea cu bătrânul Vasile. Sosirea ieroschimonahului Mihail cu Alexei, prietenul lui Platon. Povestea despre fuga lui Alexei de la mama sa. Sfaturile părintelui Mihail către frățime. Ascultarea lui Platon la vie. Platon pierde utrenia din pricina somnului. Sosirea în Trăisteni a schimonahului Onufrie. Platon părăsește Trăisteni și pleacă cu Onufrie la schitul Cârnu. Traiul în schitul Cârnu și hotărârea de a pleca la Athos	96

- Capitolul I. Strămutarea lui Platon la Athos. Natura Athosului, schiturile și mănăstirile lui. Trecutul Athosului. Meritele Athosului în opera culturii duhovnicești. Situația critică a Athosului pe la jumătatea veacului al XVIII-lea 111
- Capitolul II. Sosirea lui Platon în Pantocrator. Boala grea și însănătoșirea lui. Viața în singurătate. Noua întâlnire cu starețul Vasile și însemnătatea ei pentru starețul Paisie. Tunderea în mantie. Sosirea lui Visarion și viața lor comună. Noii ucenici ai starețului. Strămutarea în chilia „Sf. Constantin”. Hirotonia lui Paisie ca preot. Înmulțirea fraților. Dobândirea chiliei „Sf. Prooroc Ilie” și prefacerea ei în schit. Clevetirea contra lui Paisie și combaterea ei ... 116
- Capitolul III. Temeiurile duhovnicești ale comunității lui Paisie. Felurile de nevoiță călugărească: pustnicia, calea de mijloc și viața de obște. Temeiurile vieții călugărești: ascultarea, sărăcia, iubirea frățească. Realizarea acestor temeuri monahice în comunitatea starețului Paisie 130
- Capitolul IV. Ostenelile cărturărești ale lui Paisie în Athos. Pricina care l-a făcut să se îndeletnicească cu deosebit zel cu studiul cărților sfinte. Adunarea și studierea cărților patristice în limba slavonă. Lipsa de traduceri slavone ale cărților patristice. Căutarea și dobândirea de originale grecești și începutul studiului lor. Strămutarea vremelnică în mănăstirea „Simonopetra”. Imposibilitatea rămânerii mai departe la Athos și hotărârea de a se strămuta cu toți frații în Moldova 136

Capitolul I. Strămutarea în Moldova. Organizarea comunității în Dragomirna. Regulamentul comunității. Starețul Paisie îmbracă schima. Rânduiala slujbelor. Rânduiala ascultărilor. Starețul ia parte la ascultări. Viața de chilie a călugărilor. Îngrijirea starețului de cei bolnavi. Ocupația cărturărească a starețului. Îndreptarea cărților slavone după originalele grecești. Traduceri din grecește în moldovenește. Ocupațiile de iarnă ale starețului cu călugării. Predicile și sfaturile starețului. Moartea părintelui Visarion	145
Capitolul II. Învățătura starețului Paisie despre rugăciunea lui Iisus, care se săvârșește de minte în inimă	170
Capitolul III. Nenorocirile din timpul războiului și grija starețului Paisie pentru refugiați. Trecerea Dragomirnei sub stăpânirea austrieșilor. Strămutarea starețului și a frățimii la Secu. Situația și istoria pe scurt a mănăstirii Secului. Traiul fraților în Secu. Strămutarea la Neamțu. Mănăstirea Neamțu și trecutul ei. Grija starețului pentru slujbele bisericesti, pentru bolnavi, pentru bătrâni și călători. Viața obștii lui Paisie în Neamțu. Îndeletnicirile cărturărești ale starețului Paisie în mănăstirea Neamțu	206
Capitolul IV. Starețul Paisie și corespondența sa cu diferite persoane pe diferite chestiuni referitoare la viața și credința creștină	238
Capitolul V. Ultimii ani ai vieții starețului Paisie, bolile ce au precedat moartea sa, sfârșitul și darurile harice ale sale ...	269

Dezvoltarea sistemii stărețești în monahismul ortodox al veacurilor al XVIII-lea și al XIX-lea	276
--	-----

Anexe

Anexa I. Instrucțiunile arhiepiscopului Rafail Zaborovski către profesorii și studenții Academiei din Kiev	308
Anexa II. Învățătură la tunderea în monahism	312
Anexa III. Extragere din slujba alcătuită în cinstea preacuviosului Paisie	315
Anexa IV. Tânguire la mormântul starețului Paisie, din partea tuturor fiilor lui duhovnicești, traduse în românește de către ieromonahul C., duhovnic în anul 1836	316
ICONOGRAFIE	319

RENAȘTERE FILOCALICĂ ÎN ZORII MODERNITĂȚII: FASCINAȚIA MODELULUI MONASTIC PAISIAN

1. Biografia starețului Paisie de la Neamț, o veche preocupare a patriarhului Nicodim Munteanu

Cine sunt autorul și traducătorul acestei cărți? Ce fel de carte este aceasta și ce surse are la bază? Vom începe prin a răspunde la aceste întrebări.

Protoiereul **Serghie Cetverikov** (1867–1947) a fost un preot rus, călugărit înainte de deces. Născut în localitatea Bahmut, gubernia Ekaterinoslav, Ucraina, fiind absolvent al Academiei Duhovnicești din Moscova, după hirotonire, în 1896, este trimis preot într-o parohie din gubernia Cernigov, apoi în or. Saratov. Din 1907 era preot în Poltava și profesor în cadrul Școlii de Cadeți din Crimeea. Protoiereul participă în 1917, ca delegat al Poltavei, la Soborul a toată Rusia, care a ales drept patriarh pe Tihon Belavin. Apoi se retrage în Crimeea, de unde familia sa (avea 5 copii) emigrează în 1920, împreună cu cadeții, în Serbia¹.

S. Cetverikov precizează în precuvântarea cărții² că, înainte de a părăsi țara, era preocupat de scrierea unei

¹ Serghie Cetverikov, *Pravoslavnaiia ențiklopedia* și site-ul *Russkoe pravoslavie*.

² Paisie, starețul mănăstirii Neamțului din Moldova. *Viața, învățătura și influența lui asupra Bisericii Ortodoxe*, de protoiereul Serghie Cetverikov. Traducere de episcopul Nicodim, mănăstirea Neamț, 1933.

monografiu despre starețul Paisie de la Neamț. Prima descriere a vieții starețului apărea în limba rusă la mănăstirea Optina în 1847 (a avut 5 ediții), aceasta fiind traducerea vieții sfântului, alcătuită de ieroschimonahul Platon de la mănăstirea Neamț. Ea a servit ca material pentru o serie de alte biografii, apărute de-a lungul secolului al XIX-lea în limba rusă, care preiau afirmația celor de la Optina că Paisie ar fi rus. În 1913 episcopul de Prilutsk, vicarul Eparhiei de Poltava, concepând editarea *Patericului de la Poltava–Pereiaslav*, i-a încredințat protoiereului S. Cetverikov misiunea de a scrie biografia starețului Paisie.

Când s-a declanșat Primul Război Mondial și Revoluția Rusă, S. Cetverikov avea deja adunate materiale din Academia de Științe din Petersburg, din Biblioteca Sinodală și din cea a sihăstriei Optina ale Patriarhiei Ruse, din Muzeul Eparhial din Orlov și de la mănăstirea Noul Neamț din gubernia Basarabia. Din cauza refugiului, lucrul la carte începe în 1921 în Iugoslavia și Cehoslovacia. Fiind stabilit la Paris, abia în 1931 are posibilitatea de a se documenta și la mănăstirea Neamț, în România, unde în acea perioadă era stareț ierarhul Nicodim Munteanu. Manuscrisul purtat în refugiu avea o vârstă de vreo 10 ani când a ajuns la mănăstirea Neamț. În vara lui 1937, aflându-se în mănăstirea Valaam, S. Cetverikov încă mai lucra la cartea despre starețul Paisie și acolo îl prinde cel de-al Doilea Război Mondial. După ce a stat doi ani la fiul său în Bratislava, protoiereul Serghie Cetverikov se călugărește, iar în 1947, când murea, reușise să ia analavul schimei mari fără a-și schimba numele. Cartea sa despre starețul Paisie apărea în limba rusă abia în 1976 la Paris.

Un detaliu de reținut: în anul vizitei sale la mănăstirea Neamț, lucrarea poate nici nu era finisată. Episcopul-stareț Nicodim Munteanu traducea manuscrisul original înainte de tipărire în limba rusă în aceeași mănăstire unde se afla și mormântul starețului Paisie. Traducerea, tipărită tot la Neamț, a avut două ediții: 1933 și 1943. Această reeditare, din 2023, vine la 90 de ani de la ediția princeps.

Nicodim (Nicolae) Munteanu (1864–1948), născut în Pipirig, satul bunicului matern al lui Ion Creangă, este trimis de mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu, în 1892, să facă studii la Academia Duhovnicească din Kiev³. Se folosea de bursa instituită de episcopul Melchisedec Ștefănescu (decedat chiar în acel an) pentru un absolvent al

³ *Patriarhul Nicodim Munteanu, un mărturisitor al luminii în vremuri întunecate*, București: Ed. Basilica, 2019, p. 26.

Seminarului din Iași, primul reușit. A fost acordată apoi și lui Ludovic Cosma, Ioan Țincoca, Visarion Puiu, Ștefan Berechet ș.a. Era încă student când, în 1894, este tuns în monahism la mănăstirea Neamț, cu numele Nicodim. În 1898 era hirotesit arhimandrit și numit vicar al Mitropoliei Moldovei, iar în anii 1902–1909 devine vicar al Episcopiei Dunării de Jos la Galați. În 1909 era arhiereu-vicar al Mitropoliei Moldovei, iar în 1912 este ales episcop la Huși. În acel an, dar și după Marea Unire, mitropolitul Nicolae Bălan scria despre Nicodim Munteanu că este „cel mai bun cărturar din corpul ierarhic. A scris o mulțime de opere, a tradus într-o limbă cu mireasmă de cazanie și a prelucrat mult din comoara teologiei ruse de dinainte de 1918”⁴.

În 1918, după Marea Unire, fiind membru de onoare al Academiei Române și episcop al Hușilor, este ales locțiitor de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului. Preotul Gelu Aron îl citează pe Constantin Tomescu și alte cărți recent apărute care includ capitole despre starea de lucruri din Eparhia Chișinăului în timpul păstoririi ei de către episcopul Nicodim Munteanu⁵. Acesta intră în conflict cu unii preoți care colaborează cu partidul liberal și care, prin denunțuri și anchete discrete, îl determină să-și dea demisia, la 20 decembrie 1919, și să se întoarcă în Scaunul său Episcopal de la Huși. O uimitoare putere de muncă și o mare tenacitate în apărarea drepturilor Episcopiei Hușilor l-au făcut pe învățatul arhiereu respectat, dar și detestat. După ce obține prin proces recunoașterea drepturilor Episcopiei Hușilor asupra moșiilor de peste Prut, campania defăimătoare începută la Chișinău continuă la București și Huși, încât la 30 decembrie 1923 ierarhul se retrage și din acel Scaun Episcopal și merge ca stareț la mănăstirea Neamț. Urma exemplul unor sfinți mitropoliți din Transilvania secolului al XVII-lea și al Sfântului Nectarie de la Eghina, care au suferit în urma calomniilor nesecate ale acestei lumi.

Cu ajutorul unui avocat călugărit la Neamț, Petru Pogonat, timp de patru ani, starețul Nicodim recuperează 14 000 ha de pădure și terenuri ale mănăstirii, confiscate abuziv în anii secularizării. Astfel se făcea dreptate mănăstirii, după aproape jumătate de secol de la *Apelul* din 1888 al mitropolitului Moldovei Iosif Naniescu privitor la măsurile de urgență ce trebuie luate de către guvern pentru a se restitui o parte din averile ce au fost ale Bisericii.

⁴ *Ibidem*, p. 111.

⁵ Constantin N. Tomescu, *Jurnal din viața mea*, Chișinău: Ed. Cartdidact, 2019.

Ceea ce starețul Nicodim a recuperat, în urma unor procese, timp de zece ani, a constituit baza materială, ca o condiție indispensabilă pentru ca această mănăstire să-și reia activitatea culturală. Trebuie să presupunem că el chiar a intenționat să ridice prestigiul mănăstirii la nivelul pe care-l avuse în secolul al XVIII-lea. „De la marele Paisie, această mănăstire n-a cunoscut un alt stareț mai vrednic, mai cărturar și mai bogat în realizări cărturărești și gospodărești”, scria urmașul său la stăreție, arhimandritul mitrofor Melchisedec Dumitriu⁶. Este adevărat că, deși a tămăduit parțial rana pricinuită de secularizarea pământurilor mănăstirești, Nicodim nu a putut recupera averile patrimoniale ale mănăstirii Neamț, înstrăinate în Basarabia, la Noul Neamț, sub pretextul salvării lor de secularizatori.

Iosif, episcopul Argeșului, scria într-un panegiric la slujba prohodirii patriarhului Nicodim: „A urmărit toate cele în legătură cu viața și activitatea fostului stareț al Neamțului, Paisie Velickovski. Nicodim nu a fost un «paisiot», ci un «filocalic», comparat cu Paisie pentru râvna față de cultura teologică și gospodăria mănăstirească, pentru dragostea cu care a umplut cupa activităților ce au contribuit la faima mănăstirii Neamț. Despre manuscrisele din biblioteca mănăstirii, rămase de la Paisie și ucenicii săi, Nicodim avea convingerea că nu au ajuns să fie traduse în slavo-rusă și în românește în forma cea mai clară și apropiată de izvoadele grecești, de aceea considera că au nevoie de îndreptare după originalele grecești. De această îndreptare trebuie să se apuce cei ce și-au făcut studiile în Grecia sau cel puțin unul dintre profesorii de grecește de la numeroasele noastre seminarii”⁷.

Inițiasse colecția misionară „Ogorul Domnului” și în 15 ani de apariție a publicat traduceri sale din mari teologi ruși și din Occident (37 de volume). Lucra la o nouă traducere a *Bibliei* când S. Cetverikov a ajuns la mănăstirea Neamț. Îl găsea pe starețul Nicodim traducând cărțile istorice din *Biblia* care va fi tipărită în 1936. Cu toate acestea, s-a apucat imediat să traducă și manuscrisul lui Cetverikov.

Cum au prețuit rușii această faptă de loialitate a cărturarului Nicodim Munteanu: introducerea în circuit științific a monografiei lui

⁶ Pr. Gelu Aron, *Patriarhul Nicodim Munteanu. Viața și opera teologică, misionară și de traducător*. Tipărită cu binecuvântarea I.P.S. Părinte dr. Casian, Galați: Ed. Arhiepiscopiei Dunării de Jos, 2019, p. 192.

⁷ I.P.S. prof. univ. dr. Casian Crăciun, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, *Tineretea patriarhului Nicodim la Dunărea de Jos în contextul anului omagial al satului românesc, în „Teologie și educație la Dunărea de Jos – XVII”, p. 78.*

S. Cetverikov? În 1935 Nicodim era mitropolit al Moldovei, iar din 1939, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, în 1946, patriarhul român are onoarea de a fi invitat de Sinodul Rus la Moscova, unde, timp de două zile, are discuții cu patriarhul Alexei I și vreo 16 arhierei. În ultima zi, întorcându-se brusc în sala Sinodului unde-și uitase rozariul, îi descoperea, uluit, pe falșii arhierei demachiindu-se și scoțându-și mustățile și bărbile false, pe care le purtaseră pentru a-l lucra informativ pe patriarhul român⁸. După vizita patriarhului rus în România, în 1947, patriarhul Nicodim este obligat să se retragă la mănăstirea Neamț, întrucât îl înfruntase pe patriarhul Alexei în discuții. La 27 februarie 1948, patriarhul Nicodim moare, găsimdu-i-se motivul sănătății șubrede. „Întâmplător”, tot după invadarea României de către sovietici, și alți arhierei români au decedat în urma unor intoxicații suspecte.

Protoiereul Serghie Cetverikov tipărea, așadar, în România anulul 1933, chiar la mănăstirea Neamț, prima biografie modernă a vestitului stareț Paisie de la Neamț, datorită eforturilor unui arhiereu român cu activitate de traducător comparabilă cu cea a cărturarilor din școala paisiană. După arhimandritul Iuliu Scriban, în perioada imediat post-belică, preotul Gelu Aron, într-o carte recent apărută, *Patriarhul Nicodim Munteanu: viața și opera teologică, misionară și de traducător*, arată în cap. III meritele de traducător ale lui Nicodim Munteanu.

Autobiografia lui Paisie fusese, parțial, publicată în slavonă de Ștefan Berechet la Iași în 1918, astfel că specialiștii erau deja introduși în temă. Nicolae Iorga, încă din 1930, analiza fenomenul de la Dragomirna–Secu–Neamț, numit de el întâi ca „paisianism”.

Prezenta ediție are la bază volumul publicat în 1933 la editura mănăstirii Neamț, reeditarea făcându-se cu traducerea tacită în română a rusismelor admise la începutul secolului XX și cu necesarele actualizări de ordin ortografic. În spiritul respectului față de original, am conservat limba română cu abundență de verbe la perfectul simplu, așa cum o utiliza aproape un secol în urmă ierarhul Nicodim Munteanu, care a păstorit eparhia basarabeană în două rânduri, în perioade de criză (1918–1920 și 1937–1938). Unii filologi ar putea fi interesați să compare limba română din aceste pagini ca de *Filoca-*

⁸ <https://podul.ro/articol/19753/video-dezvaluirile-lui-corneliu-coposu-despre-biserica-kgb-ist-rus-cum-s-au-deghizat-agenii-kgb-in-mitropoliile-cu-brbi-i-musti-false-pentru-a-l-lucra-informativ-pe-nicodim-munteanu-patriarhul-romanici->

lie cu cea din operele lui Ion Creangă. Martori oculari au menționat că „de curățenia și frumusețea limbii noastre, ce o grăia și o folosea în scris vlădica Nicodim, se bucura și prozatorul Mihail Sadoveanu”, care venea la mănăstirea Neamț să stea la sfat „și-i lăuda dulceața și bogăția limbii lui”⁹.

La baza monografiei stă, în primele 7 capitole, *Autobiografia* lui Paisie, scrisă în ultimii lui ani de viață, manuscris pe care Cetverikov l-a găsit în Colecția Iațimirski din Petersburg, și cuprinde anii de copilărie și tinerețe, până la plecarea la Sfântul Munte. Autorul mai utilizează, pentru reconstituirea vieții starețului din perioadele următoare, biografia scrisă în slavonă de schimonahul Mitrofan, care i-a fost ucenic de chilie timp de 30 de ani și, posibil, pe cea a lui Platon, copistul lui Paisie care afirma că a scris *Autobiografia* la dictarea și sub ochii starețului. Deși face trimitere deseori la biografiile starețului, numele lor nu sunt arătate ca în lucrările științifice. Precizări ca „după cum scrie biograful său” duc la confuzii, pentru că există biografiile mai multor ucenici ai starețului. Sursele utilizate de Cetverikov sunt în slavonă și nu sunt lucrări încheiate, probabil din cauza decesului autorilor Paisie și Mitrofan. Cartea, divizată în 5 părți (în total 18 capitole), pe 427 de pagini fără tăblița conspectivă, avea, în 1933, câteva merite indiscutabile:

1. Dădea o variantă mai coerentă a vieții starețului, pe baza mai multor surse.

2. Punea într-o lumină realistă contextul românesc în care a activat starețul, aducând în atenția cititorilor ruși informații despre mănăstirile din Moldova și Muntenia.

3. Scrierile lui Vasile de la Poiana Mărului și ale starețului Paisie, traduse de episcopul Nicodim, erau aduse pentru prima oară la cunoștința publicului român. Sub acest aspect, cartea a fost o veritabilă creștomatie cu pagini de *Filocalie* înainte ca cele 4 volume din scrierile Sfinților Părinți să fie traduse și tipărite la Sibiu de pr. prof. dr. D. Stăniloae.

Când afirmăm că starețul Nicodim Munteanu, deși foarte ocupat cu alte traduceri, a avut motive de a se decide repede să traducă manuscrisul lui Cetverikov, o facem având certitudinea că acesta era preocupat încă din tinerețe de cercetarea biografiei și operei lui Paisie de la Neamț. Putem bănui această preocupare citind prefața unei biografii

⁹ Constantin N. Tomescu, *Jurnal din viața mea*, Chișinău: Ed. Cartdidact, 2019, p. 84.

IPRIS | We know books

a stareșului. *Viața cuviosului Paisie. Manuscris românesc inedit*, tipărită la Galați¹⁰, după ce cartea-manuscris a fost descoperită în 1999 în biblioteca Episcopiei Dunării de Jos, cu ocazia unei inventarieri. Prefațatorul, preotul Eugen Drăgoi, pornește de la ipoteza că Nicodim Munteanu, care mult timp a fost călugăr și apoi stareș la Neamț, a luat din biblioteca mănăstirii Neamț manuscrisul nr. 154 [una dintre biografiile stareșului Paisie – *n.n.*], ca să-l publice. Ar fi adus cartea manuscrisă la Galați, unde a deținut funcțiile de arhimandrit de scaun (1902–1908) și director al Seminarului Teologic (1908–1909). În 1909, plecând la Iași ca vicar, o parte din biblioteca sa posibil că rămâne la Galați. Ajungând în 1950 ierarh la Galați, Chesarie Păunescu avea să găsească biblioteca lui Nicodim și s-o păstreze, iar la moartea lui, în 1975, arhiva și biblioteca sa ajung în biblioteca eparhială fără a fi inventariată. Găsită în 1999 la inventariere, această carte demonstrează interesul lui Nicodim Munteanu pentru Sf. Paisie de la Neamț, interes manifestat mult înainte de întâlnirea cu protoiereul S. Cetverikov.

În sprijinul acestei afirmații, aducem mărturiile unui teolog care și-a desfășurat activitatea în Basarabia și Bucovina tocmai în anii când S. Cetverikov vizita România pentru a se documenta. În *Jurnal din viața mea*, Constantin N. Tomescu, fost tahigraf al lui Nicodim Munteanu și fost secretar eparhial al Mitropoliei Basarabiei în perioada interbelică, dă informații utile despre anii când s-a început la mănăstirea Neamț traducerea manuscrisului protoiereului S. Cetverikov.

„În anul 1930 a sosit la Chișinău învățatul preot rus Serghie Cetverikov, cu scopul ca aici să-și completeze un voluminos studiu monografic despre stareșul Paisie. Am cercetat manuscrisul său și i-am adus unele informații istorice necesare. Plecând și la mănăstirea Neamț, i-am dat ca aghiotant pe studentul meu Procopan, care tocmai lucra teza de licență cu același subiect. La Neamț, amândoi și-au completat, pe cât s-a putut, manuscrisele lor, iar vlădica Nicodim, fiind pe atunci stareșul lavrei și știind perfect rusește, s-a prins și i-a tradus manuscrisul lui Cetverikov în limba română. Eu l-am îndemnat apoi pe episcopul Visarion Puiu de a pus la îndemână, din ale sale proprii mijloace, sumele necesare pentru tipărire, am scris eu prefața lucrării, cât și o schemă de răspândire în lumea ortodoxă a paisianismului. Cartea, voluminoasă, de 640 de pagini mari, a apărut în Tipografia mănăstirii Neamț pe

¹⁰ *Viața cuviosului Paisie. Manuscris românesc inedit*, Galați: Eparhia Dunării de Jos, 2002.

la 1933, în colecția «Ogorul Domnului» [...]. A apărut și în ediția a doua, dar fără prefața mea, ci numai cu schema ariei de împărtășire a paisianismului, în care am buchisit și eu cu multă zăbavă, ce s-a publicat pe o coală mare, împăturită”.¹¹ Găsim la pagina 427 a ediției din 1933 această coală, intitulată „Tăblița conspectivă a înrâuirii starețului Paisie asupra monahismului ortodox”, dar cu precizarea că este alcătuită de profesorul A.P. Orlovski din Poltava, sub conducerea protoiereului Serghie Cetverikov, iar în limba română redată cu grija profesorului C.N. Tomescu, care a ajutat și la revederea manuscrisului și la corectura tipografică.

C. Tomescu face în jurnalul său precizări utile despre una dintre sursele lui Cetverikov: manuscrisele din Colecția Iațimirski, donate Academiei din Petersburg de slavistul basarabean. Participând în clasa a VII-a seminarială la o inventariere a bibliotecii mănăstirii Neamț, C. Tomescu a constatat sustrageri din biblioteca mănăstirii. „Un profesor rus, Iațimirski, venise cu patalama ministerială că are voie a cerceta în arhiva și biblioteca nemțeană, și el, tocmai el, a sustras atâtea documente slave, pe care le-a publicat apoi în Rusia”¹² și pe care le-a cercetat, peste un timp, S. Cetverikov, iar la sfârșitul secolului XX, Alexandrina Matcovschi de la Academia din Chișinău.

În 1905 slavistul de origine basarabeană Alexandru Iațimirski publică la Petersburg lucrarea *Slaveanskia i russkia rukopisi rumânskib bibliotek*, din care Ștefan Berechet traduce extrase în română (*Autobiografia* după copia lui Iațimirski).

a) Abordarea temei paisianismului de către alte personalități din România

Reacția lui Nichifor Crainic la apariția monografiei din 1933 merită reținută. În cartea *Sfințenia, împlinirea umanului*¹³ sunt tipărite aprecierile sale referitor la cartea lui Cetverikov. Deseori citând din monografie în fața studenților de la Facultatea de Teologie din Chișinău, N. Crainic definea două focare de viață ale paisianismului: „studiul Sfinților Părinți și rugăciunea contemplativă”, numită de profesor

¹¹ Supra 9, p. 241–242.

¹² *Ibidem*, p. 255.

¹³ Nichifor Crainic, *Sfințenia – împlinirea umanului* (curs de teologie mistică, 1935–1936), Iași, 1993, p. 45, 146–155, 163, 170.

și „paradisiacă”. Pe N. Crainic îl interesa rugăciunea lui Iisus ca „formă superioară de viață religioasă”, iar Cetverikov are capitole întregi despre ea în partea a IV-a a monografiei, cu citate extrase din prefetele Sfântului Vasile de la Poiana Mărului la operele Sfinților Părinți preocupați de rugăciunea isihastă (la p. 207–229) și din cele șase capitole ale scrisorii lui Paisie despre rugăciunea inimii (la p. 229–259). Astfel era fructificat faptul că Cetverikov include în monografia sa zeci de pagini de literatură filocalică, pe lângă cele istorice și de hagiografie.

În aceeași perioadă interbelică, Nicolae Iorga este cel care introduce termenul „paisianism” în cartea sa *Istoria Bisericii Românești*, apărută în 1930¹⁴. În Partea a VII-a, Capitolul I, intitulat *Învieirea spiritului bisericesc prin reforma lui Paisie de la Neamț*, Iorga tratează subiectul „Paisie și paisianismul în principate”. Istoricul român are și o contribuție importantă privind biografia arhierelui din Moldova care a avut o influență decisivă asupra tânărului Petru Velickovski de la Academia Teologică din Kiev: Antonie Putneanul (mitropolit al Moldovei în 1730–1740). După Iorga (sursă necunoscută de Cetverikov), arhierul Antonie „părăsește țara pentru a întovărăși oștile rusești în țara lor, unde și rămâne”. Îl trădase pe domnul Grigore Ghica, „după aceea a mers până la Kiev, și de aici fu rânduit mitropolit al cazacilor, la Cernigov. Elisabeta îl făcu la 1741 episcop de Belgorod, unde mai trăi 5 ani, până în 1746”. Iorga arată cu umor sau condescendență cum Sila, ocrotitorul lui Antonie, care în 1729 călătorise la Kiev să vadă Lavra, copia cărțile lui Dimitrie al Rostovului, continuând curentul rusesc în mănăstirea Putna a lui Ștefan cel Mare; biblioteca ei era astfel ticsită cu „tipărituri liovene, kievene, moschicești, de la Cernigov și Vilna”. Tot N. Iorga scrie pătrunzător și despre Pahomie de la Gledin, fost episcop de Roman și ucenic al lui Dimitrie de la Rostov, ca inițiator al introducerii în Moldova a noii vieți schivnicești din Rusia. Cu Pahomie „începe un schimb de înrâuriri între ortodoxia românească și cea rusească, menită să aubă rosturi mai mari în dezvoltarea mai departe a istoriei noastre”. Iorga preciza, în același timp, contrastul dintre aceste mișcări rusofile și faptul că „tipărituri teologice românești încep în Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea, aducând sfârșitul total al influenței slavone”. Cetverikov nu folosește informația lui Iorga despre prietenul lui Paisie, transilvăneanul Macarie, „om învățat și harnic,

¹⁴ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, vol. II, București, ediția a II-a, 1995, Capitolul IV, p. 94, 162, 166, 178–187.

fost egumen la Bistrița”, care tipărea la 1775 în București *Omiliile lui Macarie Egipteanul*, iar în 1782 termina de tradus *Viețile sfinților* din grecește, tipărită în secolul al XIX-lea de paisieni. În monografia lui Ceterikov, Macarie rămâne într-un con de umbră.

Pentru a înțelege paisianismul, trebuie să reținem o remarcă a lui N. Iorga referitor la rolul jucat de limba greacă în paisianism: „Schivnici închinați numai lui Dumnezeu și limba grecească cultivată nu de greci, nici pentru grecizare, ci pentru lărgirea și adâncirea studiilor teologice, pentru înzestrarea Bisericii și îmbogățirea literaturii prin cărți tălmăcite fără mijlocire din această limbă era s-o facă Paisie, ai cărui ucenici sloveni și români – 350 – era sobor fără pereche, ca număr, ca pregătire, ca evlavie și ca fel de viață. Harnic și ideal, începură încă de la așezarea lor în Dragomirna, la 1763, rostul lor cultural în hotarele Bisericii, care se lărgeau tot mai mult”. Iorga remarcă și noi mișcări pentru înțelegerea mișcării paisiene: „schituri de la munte – Vovidenia, Pocrov, Tarcău –, cu schivnici după vechea rânduială a lui Dimitrie de Rostov se uniră cu mișcarea paisiană. Toată partea dinspre Moldova a principatului muntean suferi binefăcătoarea înrăurire a lui Paisie”. Răbdătoarei munci a multor tălmăcitori și caligrafi se adaugă și tipografii: „Mihail Strilbițchi, adus în Moldova în 1788, care era puțintel spion, tipărește două cărți la Iași, ajutat de paisianul Gherasim de la Neamț”. Dar abia în 1803 mitropolitul Veniamin Costachi începe șirul tipăriturilor. Paisianismul triumfa în literatura bisericească a românilor. În Partea a VIII-a, Iorga scrie despre unirea curentului paisian cu muntenii, sprijinit de arhieriei din Argeș. În 1796 unul dintre ei, Iosif, tradusese *Imitația lui Hristos* și se făcea părtaș la opera lor de cultură¹⁵.

b) Alte contribuții la subiectul „Biografia lui Paisie”

În *Istoria sfintelor mănăstiri Neamț și Secu* în 10 volume, arhimandritul Andronic Popovici, unul dintre întemeietorii mănăstirii Noul Neamț, dedică volumele III și IV starețului Paisie. *Viața și petrecerea Sfântului Paisie* face ca Andronic să fie considerat unul dintre biografi din secolul al XIX-lea ai starețului. *Autobiografia* stă la baza primei

¹⁵ *Ibidem*, p. 183–184.